

KOMMUNIKATIV QOBILIYATLAR RIVOJLANISHINING O'SMIRLIK DAVRIGA XOS PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Abdulmahmudov Ilhomjon Adhamjon o'g'li

University Business and Science nodavlat

oliy ta'lim muassasasi o'qituvchisi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada o'smirlik davridagi o'quvchilarning bo'y ko'rsatadigan qobiliyatlari xususan muloqotga kirisha olish qobiliyatlarining shakllanishi va ularning psixologik xususiyatlari to'g'risida so'z boradi.

Maqola pedagoglar, oliy ta'lim talabalari uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: nutq faoliyati, monologik nutq, kommunikativ qobiliyatlar

АННОТАЦИЯ

В данной статье говорится о развитии способностей школьников в подростковом возрасте, особенностях формирования коммуникативных навыков и их психологических особенностей.

Статья предназначена для педагогов, студентов высших учебных заведений.

Ключевые слова: речевая деятельность, монологическая речь, коммуникативные способности.

ANNOTATION

This article talks about the development of abilities of students in adolescence, especially the formation of communication skills and their psychological characteristics.

The article is intended for pedagogues, students of higher education.

Key words: speech activity, monologic speech, communicative abilities

Mustaqillik yillarida mamlakatimizning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy hayotida tub ijobiy o'zgarishlar sodir bo'ldi. Prezident Sh.Mirziyoyev O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi hamda Senatining qo'shma majlisida so'zlagan nutqida ta'kidlab o'tganidek, "Bizning asosiy uzoq muddatli va strategik vazifamiz avvalgicha qoladi bu demokratik davlat, fuqarolik jamiyati qurish jarayonlari va bozor islohatlarini yanada chuqurlashtirish, odamlar ongida demokratik qadriyatlarni mustahkamlash yo'ldan og'ishmay izchil va qat'iyat bilan borishdir" [1]. O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini jahon miqyosida yil sayin barqarorlashtirib borar ekan, uning istiqboli bugungi avlodning, bilimdon, ma'naviy jiqatdan barkamol insonlar bo'lib yetishishiga bog'liqdir. Insonni jamiyatimiz uchun to'laonli, faol, barkamol shaxs sifatida shakllantirish samaradorligini yanada

oshirishda psixologiya ilmi va uning amaliyotda to'g'ri yo'nalishga ega bo'lishi juda muhimdir.

Nutq faoliyati - odam tomonidan ijtimoiy - tarixiy tajribani o'zlashtirish va avlodlarga berish yoki kommunikatsiya o'rnatish o'z harakatlarini rejalashtirish maqsadida tildan foydalanish jarayonidir.

O'smirlik davrida nutqning rivojlanishi bir tomondan so'z boyligini oshishi hisobiga bo'lsa, ikkinchi tomondan tabiat va jamiyatdagi narsa voqea va hodisalarning mazmun mohiyatini anglashlari hisobiga bo'ladi. Bu davrda o'smir til yordamida atrof-borliqni aks ettirilishi bilan bir qatorda inson dunyoqarashini ham belgilab berish mumkinligini his qila boshlaydi. Aynan o'smirlik davridan boshlab, inson aynan nutq bilish jarayonlarining rivojlanishini belgilab berishini tushuna boshlaydi o'smirni ko'pincha muomalada so'zlarni ishlatish qoidllari - "qanday qilib to'g'ri yozish kerak?", "qanday qilib yaxshiroq aytish mumkin?" kabi savollar juda qiziqtiradi.[2]

O'smirlar maktabdaga o'qituvchilar, kattalar ota-onalar nutqidagi kamchiliklarga kitob, gazeta radio va telivideniye diktorlari xatolariga tez e'tibor beradilar. Bu holat o'smirning bir tomondan o'z nutqini nazorat qilishga o'rgatsa, ikkinchi tomondan kattalar tomonidan ham nutq, qoidalarini buzilishi mumkinligini bilishlariga va o'zida mavjud xatoliklarni birmuncha barham toptirishlariga olib keladi.

O'smir so'zlarning kelib chiqish tarixiga, ularning aniq mazmuni va mohiyatiga juda qiziqadi.

Nutqni o'zlashtirishga harakat o'smirning muomala, bilish va ijodiy faoliyatga kirishishga ehtiyoji va intilishi tufayli yuzaga keladi.

O'smirlik davrida o'qish va yozma monologik nutq jadal rivojlanadi. 5-sinfdan boshlab to 9-sinfgacha o'qish to'g'ri, tez va ifodali bo'lish darajasidan, yoddan ifodali, ta'sirli aytib bera olish darajasigacha ko'tariladi. Monilogik nutq esa asardagi kichik bir parchani qayta so'zlab berishdan, mustaqil ravishda nutq va chiqishlar tayyorlash, ogzaki mulohaza yuritish, fikr bildirish va ularni asoslab berishgacha o'zgaradi. Yozma nutq ham yaxshilangan holda o'smirlar endi ularga berilgan erkin mavzu bo'yicha mustaqil holda insho yoza oladilar. O'smirlarning nutqi to'la tafakkur bilan bog'liq holatda amalga oshiriladi. 5-6 sinflardagi o'quvchilar ogzaki va yozma matn uchun reja tuzib, unga amal qila oladalar.

Amerikalik olim Megrabyanning bergan ma'lumotlariga ko'ra, o'smirlarning 55% boshqalardan kelayotgan noverbal signallarga, 38% paralingvistik va 7% gina nutqning bevosita mazmuniga ishonadilar. [3]

Jon Chestara o'zining "Delovoy etiket" nomli kitobida (M.,1997) muloqot jarayonida o'smirlarda namoyon bo'ladigan va aniq ma'no va mohiyat kasb etadigan noverbal qiliqlarga tasnif bergan [4].

1. Agar o'smir barmoqlari bilan stolni tinmay chertayotgan bo'lsa, demak, u betoqat, yoki unga siz bilan suhbatlashish zerikarli, shuning uchun u asabiylashmoqda.

2. Agar u qo'l barmoqlarini qisayotgan bo'lsa, demak, u nimadandir juda xavotir, o'zini himoyasiz his qilmoqda.

3. O'smirning qo'llarini musht qilib turishi undagi vajohat belgisi, lekin u bu holatni, badjahllikni nazorat qilmoqchi.

4. Agar o'smirning qo'llari behol bo'lib, kaftlari yuqoriga qaratilgan tarzda oldinga intilgan bo'lsa, demak, u nimadandir taajjubda, tashvishda, qiyinchilikda.

5. Qo'llar ko'krakda bog'langan bo'lsa, bu uning chaqirigi, nimanidir muhokama qilishga tayyorligi ramzi.

O'smir yoshdagi qizlarda eshitish analizatori ustunlik qiladi. Shuning uchun qizlar suhbat davomida musiqa chalinib turishini hush ko'radilar va ularga ta'sir etishda "gapirmoq", "so'zlab bermoq", "eshitmoq", "ohanglarning uyg'unlashishi" kabi so'zlardan foydalanish, hamda turli xil tempda, ya'ni bir baland, bir past ohangda so'zlasish orqali munosabatga kirishish maqsadga muvofiq. Ular bilan muloqot jarayonida "mening eshitishimcha...", "men eshitdimki...", "sizning gapingizga ko'ra..." deya suhbatni boshlagan ma'qul.

O'smir yoshdagi yigitlarda esa eshitish analizatori ustunlik qiladi. Shuning uchun yigitlar kartalar diagrammalar, rasmlar, video roliklarni hush ko'radilar va ularga "ko'rmoq", "tasvirlamoq", "qaramoq", "kuzatmoq" kabi so'zlarni ko'proq qo'llashga va fikrlarni yozma shakllarini ham taqdim etishga to'g'ri keladi. Ular bilan muloqot jarayonida esa "menga shunday ko'rinyaptiki...", "mening ko'rishimcha..." tarzida suhbatni boshlangani maqsadga muvofiq bo'ladi.

Hissiy bilish orqali qabul qiluvchilar aralash toifadagi o'smirlar bo'lib, ular bir vaqtning o'zida bir necha ish boshlashni hush ko'radilar. Ularga "tushunmoq", "his qilmoq", "anglamoq" kabi so'zlar kuchliroq ta'sir o'tkazadi. Hissiy (hissiyotlari bilan) bilish orqali qabul qiluvchilarga "mening his qilishimcha..., mening sezishimcha...", "sizni tushunishimcha..." kabi jumlar bilan murojaat qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Sherbakov A.I. *Yosh psixologiyasi va pedagogik psixologiyadan praktikum.* Toshkent, 1991 y.

4. Odilboyevich, J. X. (2024). *Yuridik Faoliyatda Psixologik Ta'sir Etish Va Jinoyatchi Shaxsning Psixologik Xususiyatlarini Aniqlash. Journal of Research in Innovative Teaching and Inclusive Learning, 2(2), 7-10.*

5. Жураев, Х. О. (2023). В ЗАВИСИМОСТИ ОТ ПРЕДПОЧТЕНИЙ ПСИХОГЕОМЕТРИЧЕСКИХ ФОРМ ХАРАКТЕРА ЛИЧНОСТИ С. ТИПОЛОГИЯ ДЕЛЛИНДЖЕРА. *Educational Research in Universal Sciences, 2(15), 601-603.*

6. Odilboyevich, J. X. (2023). Psychopathic character and psychopathological characteristics of delinquent behavior in children of adolescent and adolescent age. *International Journal of Intellectual Cultural Heritage*, 3(5), 99-104.

7. Odilboyevich, J. H. (2023). SHAXS VA UNING TEMPERAMENTIDA PSIXOLOGIK HIMOYA MEKANIZMLARINING ORNI VA AXAMIYATI MOSLASHISHDA UNING TARKIBIY QISMLARI. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, 2(19), 78-84.

8. Odilboyevich, J. X. (2023). PSYCHOTIC AND LIMITED NEUROTIC LEVELS DURING PERSONALITY SOCIAL LIFE. *ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ*, 21(4), 27-34.

9. Odilboyevich, J. X. (2023). SOCIAL PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF CHANGES IN BEHAVIOR AND DISORDERS IN CHARACTER OF A TEENAGER AND A TEENAGER. *PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI*, 1(1), 53-61.

10. Рустамджон Огли, Т. М. (2023). Психологические особенности проявления эмоционального интеллекта у подростков. *Американский журнал языка, грамотности и обучения в STEM-образовании* (2993-2769), 1(9), 63-66.